

ӨйтӨн суруйуу.

- Өйтөн суруйууга үөрэнээччи бэриллибит тема ис хоһоонун арийаргына аахпыт айымньытын ырытан суруйуохтаах.

Ол иһин бу үлэһэ киирэр

- өй күүрүүтэ
- санаа харсыһыыта
- мэйии үлэтэ
- иэйии үөскээһинэ
- уйулҕа хамсааһына
- айар үлэ абыланга
- чинчийии
- ырыналааһын таһыма

- Өйтөн суруйууга тирэх быһыытын толкуй сурук тутуллара ордук эбит. Кэтээн көрүү түмүгүнэн, үгүс үөрэнээччи улахан кээмэйдээх өйтөн суруйуу оннугар, бэйэтин санаатын, иэйиитин көрдөрөр толкуй суругу сөбүлээн суруйар. Ол иһин быһа тардыллан ааһыллар айымныы, кэрчик тема да кэнниттэн араас проблемнай тема толкуйдаан, оһоһо толкуй сурук суруйтарар быдан көдьүүстээх. Бу кылгас кээмэйдээх тойонноһун суруктары аһаан, ырытан, илдьиритэн баран, бүтүн айымныыга өйтөн суруйууну тэрийдэххэ, оһо ыарырһаппат. Онон, биһиги санаабытыгар, толкуй сурук - өйтөн суруйууга бастакы хардыы, олук.

-

Өйтөн суруйуу көрүнгө.

- - проблеманы ырытыы.
- - уобараһы ырытыы,
- - уобарастары тэннээн, түмэн көрүү,
- - биир түгэни ырытыы,
- - айымньыны кэлимник ырытыы,
- - айымньыны атын айымньыга тэннээһин,
- - историческай-литературнай проблемаҕа өйтөн суруйуу.

- **Проблемнай өйтөн** суруйуу айымньыны проблемнай ырытыыны кытта сибээстээх. Олох, киһи, сиэр-майгы курдук туттаах темаларга уус-уран айымньыга олоһуран, билиини-көрүүнү түмэн, диригинник толкуйдаан ырытан суруйуу ирдэнэр. Холобура:
 - -Саха прозатыгар аҕа уонна оҕо дьылҕатын көрдөрүү.
 - -А.Е.Кулаковскай «Ойуун түүлэ» поэматын проблематиката.
 - -Н.Якутскай «Көмүстээх үрүйэ» сэһэнигэр эбэнки норуотун дьылҕата.
 - -«Чүөчээски» кэпсээни билигини оҕо хараҕынан көрүү.

- **Уобараһы ырытыы, уобарастары тэннээн, түмэн көрдөрүү** уус-уран айымныы биир геройун ырытан эбэтэр геройдар бөлөхтөрүн тэннээн, утарыта туруоран түмэн көрдөрүү буолар. Холобура:
 - -Олонхоҕо айыы бухатыырын уобараһа.
 - -Манчаары – норуот номоҕор.
 - -А.И.Софронов драмаларыгар киһи дьылҕата.
 - -Далан «Дьикти саас» сэһэнигэр сүрүн герой уобараһа.
 - -Эрдэ хагдарыйбыт ньургунун.(саха дьахталларын уобарастара)

- Ханнык баҗарар уус-уран айымньыттан **эпизоду (биир түгэни) ырытыахха** сөп. Манна сүрүн түбэлтэ кыттыылаахтарын майгыларын өрүттэрин бу түбэлтэҕэ сыһыары тутан ырытыллар. Холобура:
- -Эрилик Эристиин «Кэриэс туолуута» сэхэнигэр сир үллэстиитэ.
- -«Сааскы кэм» романга сэриигэ ынырыллыы аймалҕана.
- -Киһи өйүн-санаатын, сиэрин-майгытын күүһэ. (Н.Якутскай «Төлкө» романынан)

- Сорох өйтөн суруйууга **айымньыны бүттүүнүн ырытыы** оноһуллара эрэйиллэр. Бу үксүн хоһоонунан айымньыларга буолуон сөп. Оччотугар айымньы тематыттан, сүрүн санаатыттан саҕалаан, тылыгар-өһүгэр тийэ диригинник, толору ырытыллар. Холобура:
 - -Семен Данилов лириката.
 - -Алампа драмаларыгар саха олоһун көрдөрүү.
 - -«Сааскы кэм» - саха норуотун энциклопедията.
 - -Литература-олох сиэркилэтэ.

- Олоххо туох буолбута литературнай айымньы нөҥүө тиэрдиллэр. Историческай быһыы-майгы туһунан суруллубут айымньыны эбэтэр уус-уран айымньыга **историческай түгэн** ойууланарын ырытан суруйуу.
- -С.Данилов «От үрэххэ» сэһэнигэр сэрии тематын арийыы уратылара.
- -«Күкүр Уус» драмаҕа былыргы уонна аныгы алтыһыылара.
- -Эргэ уонна сана үйэ охсуһуута (П. Ойуунускай «Кыһыл Ойуун» драматынан)
-

Өйтөн суруйууга кирири түһүмэһи тэрийии.

- Өйтөн суруйуу тутула чуолкай:
- 1. Кирири.
- 2. Сүрүн чааһа
- 3. Түмүк.

- Суругунан үлэ хайдах суруллара кирири түһүмэхтэн олус тутулуктаах. Өйтөн суруйуу кириритин хайдах саҥалаатын да, үлэн оннук хайысханан салаллан барар. Ол иһин кирири тыл улахан суолталаах. Өйтөн суруйууга кирири түһүмэх тематтан быһаччы тутулуктаах. Кирири түһүмэх манньк арааһын оноруохха сөп:
 - - суруйааччы олоһун, айар үлэтин сырдаттыы,
 - - айымньы хайдах быһыылаахтык суруллубутун арыыы,
 - - историческай түгэни суруйуу,
 - - иэһии,
 - - соһуччу түгэни ахтыы.

«Ытык киһи дьылҕата»

- Алампа – саха норуотун дэгиттэр талааннаах суруйааччыта, алыптаах тыллаах хоһоонньута, общественной деятель, ытык киһи. Кинини атын уһулуччу биллиилээх дьонтон «үс мутук үрдүк турар» киһинэн сыаналыыбын. Алампа Софронов олоҕо олоҕо олус уустуга: оҕо сааһыгар төрөппүт аҕатыттан тэйиччи сылдьан, хараҕа суох, кырыымчык олохтоох дьонно иитилии, аччыктыыры-тонору тулуйуу, үөрэххэ-сырдыкка бэйэ баҕатынан тардыһыы, тапталлаах доҕоро арахсан, тус олоҕор табыллымыы, сымыйаҕа балыллан, репрессияҕа түбэһии. Ол да буоллар талааннаах суруйааччы норуотугар өлбөт-сүппэт аналлаах айымньылары бэлэх ууммута.

«Сэрии темата саха литературатыгар».

- Сэрии... Үгүс аймалҕаны, өлүүнү-сүтүүнү аҕалбыт Аҕа дойду Улуу сэриитэ 1941 сыллаахха бэс ыйын 22 күнүгэр эмискэ этин эппитинии ааннаабыта. Саха норуотун чулуу уолаттара ийэ дойду көмүскэлэригэр саа-саадах тутан, сэриигэ ынырыллыбыттара. История бу ааспыт алдьархайын үгүс суруйааччы уус-уран айымньы нөнгүө норуокка кэпсээбитэ.

«Дьикти саастаахтар» КЭМНЭРЭ.

- Оскуолабыттан дьиэбэр баран иһэбин. Сааскы чаҕыл күн уотуттан хараҕым саатар, чэбдик салгын илгийэр, сыыр быарыгар харалдьык тахсыбыт. Тулабар туллуктар көтөн «тир» гыналлар. Оо, саас, кэрэ саас! Саас диэн тылы кытта Далан «Дьикти саас» сэһэнин санаан кэллим.

Киһи олоххо анала

- Олох... Олох диэн тугуй? Олох киһиэхэ биирдэ эрэ бэриллэр. Ол бэриллибит олоҕу туһалаахтык, бэйэ эрэ иннин көрүммэккэ, дьонун-сэргэн туһугар олоруохтааххын. Эн олорон ааспытын кэннэ, үлэн-хамнаһын, оҕолорун хаалаллар. Эн үтүө ааккын ааттата. Ол эрэри, былыр ыарахан батталлаах олоххо киһи төһө да үчүгэйдик олоруон баҕарбытын иһин, ити кыаллыбат этэ. Киһи олоҕо, дьылҕата, анала бэйэтиттэн эрэ тутулуктаммата.

Далан «Дьикти саас» сэһэнигэр сүрүн герой убараһа.

- Киһи өйүн-дууһатын үөһэ көтүтэр, олох үчүгэй да өрүттэрдээх буолар эбит диэн санааһа тириэрдэр В.С.Яковлев-Далан «Дьикти саас» сэһэнэ. Далан айымньытын 1974 сыллаахха суруйбута. Сэһэнигэр 70-с сыллардаах ыччат олоххо көрүүтүн, тулалыыр эйгэни кытта сыһыанын суруйар. «Дьикти саас» - оскуола олоһун туһунан айымньы.

**Өйтөн суруйуу
өйдөбүннүүгэ.**

ӨЙДӨӨНГ!

- -өйтөн суруйуу темата кавычката суох суруллар;
- -эпиграф темаҕа сөп түбэһиэхтээх;
- -эпиграф баара ордук, ол эрээри хайаан да баар буолуохтаах диэн буолбатах;
- -эпиграф кавычката суох суруллар, бүтэһигэр автор инициала, араспаанньата скобкаҕа суох суруллар;
- -цитата кавычкаҕа суруллар, онуоха автора сөптөөх туохтуурунан ыйыллар (эппитэ, суруйуутунан, бэлиэтиир), араспаанньата скобкаҕа ылыллыбат;
- -хоһоонтон быһа тардыы кавычката суох суруллар;
- -цитатаҕа көтүтүү элбэх туолуктанан

БОЛҮОЙУН!

- Өйтөн суруйуу маннык ирдэбилинэн сыаналанар:
- -теманы сөпкө, толору арийыы;
- -матырыйаалы сөпкө тангыы, туһаныы;
- -суруйуу бэрээдэгэ утум-ситим, логичнай буолуохтаах;
- -хатылааһын, логической сыыһа, стилистическэй алһас суох буолуохтаах;
- -бэйэ санаатын киллэрии;
- -ойуулуур –дүүһүннүүр ньымалары, өс хоһооннору, бэргэн этиилэри табыгастаахтык туһаныы;
- -таба суруйууга алһаһынан: орфографической, пунктуационнай, стилистическэй, фактической сыыһалар киирэллэр.

ТУТУҮНГ!

- -өйтөн суруйуу - бэйэ толкуйдаан, чинчийэн, ырытан санааны суруйуу;
- -үлэ сыалын, былаанын тутуһуу;
- - өйтөн суруйуу көрүнгүн быһааран тутуһуу;
- - логичнай сибээстээх буолуу;
- -ыраас, сыыс тыла суох, литературнай нуорманы, тыл культуратын тутуһуу.

